

УДК 821.161.3.09:1 “19”

Мудрая самаахвярнасць зерня

В. К. ШЫНКАРЭНКА

У дадзеным артыкуле зроблены акцэнт на матывах памяці, вернасці родным вытокаў у творчасці Б. Сачанкі. Акрамя таго, разглядаюцца асаблівасці іх вобразнага ўвасаблення, стылёвай рэалізацыі ў мастацкай прозе і публіцыстыцы аўтара.

Ключавыя словы: паэтызацыя, самабытнасць аўтарскага “я”, адметнасць зместу, вобразная сістэма, мастацкі ўзор, матывы памяці, ідэя першапачатковага разумнага светаўпарадкавання, абагулены вобраз, культурна-гістарычны локус, анталогічныя і аксіялагічныя арыенціры.

This article emphasizes the memory motifs, dedication to the native roots in B. Sachenko's creative work. Besides, it discusses the features of their figurative embodiment, the style implementation in prose and journalism of the author.

Keywords: poetization, identity of author's “I”, content features, image system, artistic example, memory motif, idea of initial reasonable world order, generalized image, cultural and historical locus, ontological and axiological guidelines.

Штодзённа быццё ўсяго чалавецтва нястомна папаўняецца тым значным і драбніцамі, што перажываюцца кожным з людзей. Найбольш жа істотна яго ўзбагачаюць і тым самым шмат у чым абумоўліваюць далейшы кірунак развіцця лёсы выключна яркіх асоб, іх мастацкія наробкі, у якіх арганічна пераўвасабляецца біяграфічнае, звязанае з уражаннямі маленства і юнацтва, рэгіянальным каларытам найдаражэйшых за іншыя і самыя прыгожыя куткі зямлі родных мясцін, а таксама ўласцівае ўсёй нацыі і наогул чалавецтву. Зразумела, гэта адбываецца толькі ў тым выпадку, “калі ён, – кажучы словамі Дзм. Бугаёва, – творца, адкрывальнік новых шляхоў” [1, с. 3]. І пазней адданасць жыццёвым вытокаў, родным мясцінам, незабыўныя ўспаміны пра іх і багатых душой насельнікаў, бездакорнае веданне і ўвага да даўніны, абрадаў і рэалій побыту народа, арганічная павязь са сваімі каранямі працягваюць забяспечваць самабытнасць аўтарскага “Я”, адметнасць зместу, вобразнай сістэмы і стылю напісанага ім, выступаюць тым вечным агнём, “з якога нараджаецца творчасць” [2, с. 504].

Як глыбока адчутае і вынашанае праз наканаванае лёсам успрымаецца наступнае перакананне палешука Івана Паўлавіча Мележа (1921 – 1976): “Зямля гэтая дарагая майму сэрцу, як ніякая іншая. ... Я хачу, каб чытачы маіх кніг таксама палюбілі гэтую зямлю і яе людзей або па крайняй меры – хаця б ведалі пра іх” [3, с. 309]. Пісьменнік – увесь ад гэтай зямлі, ад свайго народа. Нават назвы паселішчаў у родных мясцінах для яго нібы “жывыя істоты, таварышы маладосці...” [4, с. 177]. Якраз па гэтай прычыне лепш за І. Мележа пра Палессе і палешукоў ніхто не здолеў сказаць. “Ёсць у кожнага свой мілы сэрцу куток, які з бегам гадоў не толькі не цьмее ў памяці, а становіцца як бы яснейшы, даражэйшы. Багата можа быць у чалавека за жыццё іншых куткоў, і больш слаўных, і больш выдатных. Але гэты куток, і не слаўны, і не выдатны, можа, нічым, не забываецца, не адступае ўдалеч; сярод іншых дарагіх, хвалюючых успамінаў – ён самы дарагі, самы шчымлівы! Куток гэты – тая хата, дзе мы вучыліся хадзіць, дзе чулі цеплыню матчыных рук і матчынага сэрца, куток нашага маленства” [4, с. 177].

Вядомаму эпіку ўдалося скласці непаўторную сагу пра Палессе, апаэтызаваць раней вялікі балотны край з непраходнымі зараснікамі, векавымі лясамі, апець хараство прыроднага свету, дзе пануе “радасць вясновай травы і дрэў” [2, с. 504 – 505], незвычайная музыка жаўранкаў: “быццам неба спявае...” [2, с. 505], напісаць найлепшыя творы пра родную зямлю і землякоў, увесь беларускі народ. Праўдзівасць прамоўленага І. Мележам, які ніколькі не сумняваўся ў тым, што “...ў літаратуры ўсё робіцца любоўю” [5, с. 228], узмацняюць выключнасць таленту, захапленне і боль-клопат за чалавека, Айчыну. А пачыналася ўсё з невялі-

кай палескай вёскі Глінішчы, што, – як пісаў Іван Паўлавіч у аўтабіяграфічным артыкуле “Калі гартаеш старонкі...”, – “прыляпілася двума радамі хат на самым беразе нешырокай, але доўгай паласы трывалай зямлі, што цягнецца між бяскрайніх балот ад Хойнік да Юравіч, вялікага сяла каля Прыпяці. Глінішчы — цераз кіламетр ад шляху. Я помню за вёскай цудоўныя гаі і дубровы, бор удалечыні” [6, с. 157].

Барыс Іванавіч Сачанка (1936 – 1996), яшчэ адзін ураджэнец Хойніцкага раёна, вуснамі свайго героя Івана Гарапашкі пра асабліва дарагія сэрцу мясціны гаворыць з не меншай любоўю і захапленнем. “На Палессі, на самым поўдні Беларусі, ёсць куточак зямлі, асабліва мілы, дарагі майму сэрцу. Дзе б ні быў я, куды б ні закінула мяне доля, не-не дыў згадаю яго. У радасці і ў журбе, з блізкіх і далёкіх дарог я вяртаюся зноў і зноў туды, дзе сярод старых, пракаветных лясоў і вялізных, неабсяжных балот на пясчанай выспе раскінулася вёска, у якой я нарадзіўся...” [7, с. 5]. Шмат давялося пабачыць за свой век вёсцы пісьменніка, неаднаразова яе знішчалі пажары, але дзякуючы клопатам і намаганням адданных жыхароў яна заўжды вярталася да жыцця. Здольнасць вёскі да аднаўлення падкрэсліваецца Б. Сачанкам: “У вёскі добрая, жывая памяць! Вёска заўсёды ўсё ведае, усё помніць. Ад яе нічога нідзе не схаваеш, бо яна мае ўсюды свае вочы, вушы. Вёска помніць, хто калі нарадзіўся, хто калі хрысціўся, хто куды ездзіў, хто з чым і адкуль вярнуўся” [7, с. 9]. Празайкі згадвае звесткі, звязаныя з заснаваннем вёскі беглымі запарожцамі на неабжытым тады Палессі, дзе раскінуліся на сотні кіламетраў “няходжаны лес, непразныя балоты” [7, с. 12], з якімі ў месцічаў было звязана шмат страху і прымхаў. Творца не абмінае ўвагай канкрэтныя гістарычныя падзеі, перажытыя вёскай у мінулым, часы паншчыны, апошнюю вайну, калі няскораны Вялікі Бор (у рамане “Чужое неба” – Бароўка) быў спалены да апошняй хаты, а сям’я Сачанкаў разам з іншымі аднавяскоўцамі напоўніцу зведала нягоды вайны, горкі палон Нямеччыны. Такія экскурсы ў мінулае істотна паглыбляюць вызначальны для ўсёй творчасці пісьменніка матыў памяці. Б. Сачанка ніколі не сумняваўся: “У кожнага пакалення сваё жыццё, свая памяць. І менш за ўсё трэба каго б там ні было папракаць, наракаць то на тое, то на гэтае, трэба кожнаму помніць сваё. Калі кожны будзе помніць сваё, усе разам будуць помніць усё...” [7, с. 21].

Яшчэ ў напісаных на пачатку творчай дарогі “Барвах ранняй восені” малады Б. Сачанка з упэўненасцю заяўляў, “што чалавек – не той грыб узбоч дарогі: яго не так лёгка выбіць з роднага гнязда і растаптаць...” [8, с. 22]. Калі мець на ўвазе самога пісьменніка, то ён ніколі не забываўся пра сваё – вёску, землякоў, балоты, лес з яго соснамі і хвойнікам, грыбнымі мясцінамі і ягаднікам, неба. У адным з “Вершаў з самаробнага сшытачка”, што разам з іншымі рэтраспекцыямі, шматлікімі адступленнямі ўзбагачае структуру рамана ў навілах “Чужое неба”, асаблівую ўвагу выклікаюць наступныя радкі: “*Ні аб чым не прашу. Мне/ Нічога,/ нічога не трэба./ Борам палескім толькі б прайсці,/ Толькі б пабачыць роднае неба*” [7, с. 169]. Відавочна, што гэтыя радкі не толькі перадаюць непазбыўную тугу, вострую настальгічную гаму перажыванняў вязня Адася, але і арганічна тоесныя адчуванням самога пісьменніка, гатовага аднолькава бясконца любавання бязмежным нябесным блакітам, асобнай расінкай, “што звісае з лістка і ў якой / пераліваецца сонца” [7, с. 166]. Як і яго славеты зямляк, што здолеў у “Палескай хроніцы” звязаць у адно “фарбы, гукі, лёс людзей” і па чым перакананні “чалавек, вакол якога не жыве прырода, ... бачыцца нейкім жабраком, непрыкаяным” [9, с. 330]. Б. Сачанка надзвычай уважліва ставіцца да ўсіх без выключэння праяў і насельнікаў расліннага, птушынага і жывёльнага царстваў. Алегарычныя творы з цыкла “Апавяданні жывое прыроды”, псіхалагічныя “Сад”, “Дзік-бадзяга”, “Ваўчыца з Чортавай Ямы” – адны з самых лепшых твораў прайзайкі на гэтую тэму.

Сярод таго бясконцага мноства з’яў свету, што нязменна цікавілі пісьменніка з часоў дзяцінства, сам ён асабліва вылучаў зерне і вочы (апавяданні “Вочы”, “Зерне і млын”, навілістычны “Вечны кругазварот”). Першае здзіўляла далучэннем да вечнасці, здольнасцю гінуць і праз смерць нараджаць новыя зярняты, а таксама відавочнай аналогіяй з чалавечым лёсам і часам цяжка вытлумачальнай прысутнасцю ў ім заканамернага і выпадковага. “А мы, людзі, хіба ж не тыя самыя зярняты, хіба мы вольныя, выбіраем, куды каму ўпасці – у цёплую пухлую раллю, каб набрацца сіл, прарасці, узгадаваць жменю, прыгаршчы новых зярнят, ці ўпасці на цвёрдыя, бязлітасныя камяні млына і быць расцёртымі, змолатымі на му-

ку?..” [10, с. 470]. Вочы ж прыцягвалі асобу творцы здольнасцю гаварыць без слоў, выразна перадаваць як шквал нястрымных пачуццяў, так і таемныя сховы, імгненныя і часам няўлоўныя зрухі душ родных людзей і незнаёмцаў, усіх жывых істот.

Увогуле, у кожным з атрыбутаў акаляючага свету Б. Сачанка бачыць вышэйшую мэтазгоднасць, нябесны промысел. Яго гераіня Адарка з апавядання “Навальніца” не без асуджэння ў бок асабліва “гаспадарлівых” кідае: “Бог падумаў, добранька падумаў пра ўсё. І каб рэчачка была, і каб поле было, і каб лясок быў... І пра балота таксама падумаў... Трэба яно – няхай будзе... Дык бачыш – поля захацелася, усю б зямлю жытам засеяць, бульбаю засадзіць. А жабе той, буслу, кнігаўцы дзе падзецца?” [11, с. 15].

Па сутнасці, прама ці ўскосна да ідэі першапачатковага разумнага светаўпарадкавання пісьменнік звяртаецца амаль ва ўсіх сваіх творах, хоць яны і адрозныя па жанравай спецыфіцы, часта маюць выразна аўтарскае вызначэнне іх зместава-фармальнага асаблівасцей. Варта ўгадаць праявіны рэкіем “Апошнія і першыя”, раманныя навілістычныя вузлы памяці “Чужое неба”, эпічна разгорнуты “Вялікі лес”, лірычную “Мальвіну”, аповесць-быль “Загадка аднаго падполля”, быль з часоў апошняй вайны “Ехала – упала”, палескую быль “Ваўчыца з Чортавай Ямы”, драматычную “Ноч няволі”, гістарычную “Англіцкую сталь”, “Дыярыш Мацея Белановіча”, творы вострай экалагічнай скіраванасці “Родны кут” і “Еўка”, фантастычныя “Тыя”, сціслыя “Мурашкі”, зварот да элементаў апавядальных споведзі, эпізодаў, аўтабіяграфіі, запісаў, сноў, нарысаў і іншых сінтэтычных формаў.

У праявінай спадчыне Б. Сачанкі адметнае месца займае “Твор, які не магу скончыць”. Вобраз шляхетнага каліноўца і фалькларыста Гаўрылы Несмяловіча павінен быў стаць своеасаблівым увасабленнем павагі палешукоў да такіх даследчыкаў краю і збіральных вуснай народнай творчасці, як Пяткевіч, Сербай, Сержпутоўскі, Раманаў, Федароўскі, Шэйн і іншыя. Апавядальніку здаецца, што той духоўны агонь, які вылучае яго героя, “тое святло, што струменіць з яго”, падае і на яго, “асвятляе, сагравае, цешыць” [12, с. 232]. І забіць, ніколі больш не размаўляць, назаўжды развітацца з такім чалавекам уяўляецца пісьменніку сапраўдным рабаўніцтвам. Менавіта па гэтай прычыне застаўся незавершаным яго твор.

Даўня мара пісьменніка – “паглядзець на ўсё Палессе адразу”, “з самай сярэдзіны” [13, с. 142] – увасобілася ў старонках з яго дарожнага дзённіка “Зямля маіх продкаў”, што распачалі з’яўленне такіх наступных вядомых кніг-візітовак пра Беларусь, як “Зямля пад белымі крыламі” У. Караткевіча, “Зялёны лісток на планеце Зямля” Я. Сіпакова і іншых аналагічных выданняў публіцыстычнага характару. Зразумела, што ажыўлены ў тэксце культурна-гістарычны локус утрымлівае адпаведныя савецкай рэчаіснасці характарыстыкі. Але адзначаны моманты істотна не псуецца прыемнае ўражанне ад твора і ўспрымаюцца толькі ўстойлівымі атрыбутамі той эпохі і літаратуры. Тым больш, што мэта, якую ставіў перад сабой Б. Сачанка перад пачаткам рачнога падарожжа па Палессі, не абмяжоўвалася механічнай фіксацыяй убачанага і пачутага: “Было і яшчэ адно жаданне, таемнае, вельмі асабістае: мне чамусьці здавалася, што ўсё тое, што я ўбачу, пачую, паможа мне глыбей зразумець самога сябе, зразумець тыя змены, што за апошнія гады адбыліся ў жыцці маёй роднай вёскі Вялікі Бор, у жыцці кожнага калгаса, горада, чалавека і ўсёй краіны наогул” [13, с. 143]. Часта інфармацыйная насычанасць матэрыялу суседнічае з адкрытым і публіцыстычна пададзеным выяўленнем пазіцыі грамадзяніна абазнанага ў пытаннях экалогіі аўтара. У гэтым пераконвае яго горкае прадчуванне той непапраўнай бяды, да якой прывядзе бяздумнае асушэнне балот і такое ж бесклапотнае знішчэнне векавых дуброў, гаёў, пушчаў. У асобных месцах апавядальнага плыні твора годна аздабляецца ўсхваляванымі лірычнымі інтанацыямі. Асабліва пры ўслаўленні падарожжаў, ваенных і працоўных подзвігаў землякоў, дасканаласці ліній помнікаў архітэктуры, перадачы характа пэйзажных малюнкаў, многія з якіх для сучаснікаў ужо недасяжныя, незваротна страчаныя, ці асобных з’яў не заўжды ласкавай для тутэйшых людзей прыроды: “Ці не таму так часта і звяртаўся паляшук у сваіх песнях-жальбах да прыроды, прасіў быць літасцівым да яго, прасіў “не замачыць, не высушыць” поля, не спаліць хаты... Ці не таму ў казках яго, у загадках, у прымаўках – усё жывое, усё думае, гаворыць, спрыяе чалавеку ці замянае яму – луг, поле, дрэвы, кусты, кожная былінка, кожная травінка” [13, с. 221].

У адметным па будове апавядальным цыкле “Вечны кругазварот” Б. Сачанка зноў уздымае пытанні сэнсу жыцця, прызначэння зямлі, важнасці каранёў як для дрэва, так і чалавека, чалавецтва наогул. Філасофія быцця беларуса, упэўнены пісьменнік, нічым асабліва не адрозні-

ваецца ад анталагічных і аксіялагічных арыенціраў прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей. Мудрасць у тым, каб быць, дбаць пра надзённае і памятаць пра вечнае, нараджаць і паміраць. Слушнасьць такога сцверджання Б. Сачанка даводзіць, напрыклад, праз зварот да радзінна-хрэсьбінай паэзіі і абраднасьці. Пісьменнік дакладна перадае адметнасьці працоўнага календара, будні і святы, асаблівасьці матэрыяльнай культуры беларусаў. Ён ніколі не сумняваецца ў наступным: “Фантазія і душа народа – у песнях, казках, іншых відах творчасці, у рамёствах, ядзе, выхаванні дзяцей, святах... Яна і ў адзенні” [14, с. 324]. І, зразумела ж, у святах, сродках і спосабах лекавання, чарах, народных песнях і творах, народжаных фантазіяй продкаў.

Усё пералічанае ўлюбёным у сваю зямлю аўтарам – крупінкі вечнага кругазвароту, зярняты, што рыхтуюць сабой новыя ўсходы і тым самым сцвярджаюць, што “жыццё не спыняецца, прадаўжаецца” [14, с. 351]. Несумненна, што ўсё лепшае з напісанага Б. Сачанкам праз загадкавую магію слова шмат у чым дадало моцы, істотна ўзбагаціла і яшчэ будзе ўзбагачаць, усяляк спрыяць бясконцаму, нястомна стваральнаму руху колу быцця.

Літаратура

1. Бугаёў, Дз. Вернасьць прызванню [Тэкст] / Дз. Бугаёў. – Мн.: Маст. літ., 1977. – 240 с.
2. Мележ, Іван. Жыццё, якое я зведаў [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў: У 10-ці т. / Т. 8. Жыццёвыя клопаты: Артыкулы, эсэ, інтэрв’ю. – Мн.: Маст. літ., 1983. – 686 с. – С. 503 – 506.
3. Мележ, Іван. Да чытачоў рамана [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў: У 10-ці т. / Т. 8. Жыццёвыя клопаты: Артыкулы, эсэ, інтэрв’ю. – С. 308 – 310.
4. Мележ, Іван. Трохі згадак і думак [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў: У 10-ці т. / Т. 8. Жыццёвыя клопаты: Артыкулы, эсэ, інтэрв’ю. – С. 177 – 188.
5. Мележ, Іван. В. Жыдліцкаму [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў у 10-ці т. / Т. 10. Эпістальная спадчына (1945 – 1976); Летапіс жыцця і творчасці. – Мн.: Маст. літ., 1985. – 496 с. – С. 227 – 228.
6. Мележ, Іван. Калі гартаеш старонкі... [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў: У 10-ці т. / Т. 8. Жыццёвыя клопаты: Артыкулы, эсэ, інтэрв’ю. – С. 155 – 158.
7. Сачанка, Б. Чужое неба [Тэкст] / Б. Сачанка / Памяць: Аповесці, апавяданні. – Мн.: Маст. літ., 1973. – 304 с. – С. 5 – 194.
8. Сачанка, Б. Барвы ранняй восені [Тэкст] / Б. Сачанка / Барвы ранняй восені: Апавяданні, аповесці. – Мн.: Дзярж. выд-ва БССР; Рэдакцыя маст. літ., 1962. – 326 с. – С. 18 – 22.
9. Мележ, Іван. Майстэрства – гэта імкненне. *Некалькі заўваг аб простых ісцінах* [Тэкст] / Іван Мележ / Збор твораў: У 10-ці т. / Т. 8. Жыццёвыя клопаты: Артыкулы, эсэ, інтэрв’ю. – С. 324 – 333.
10. Сачанка, Б. Зерне і млын [Тэкст] / Б. Сачанка / Выбраныя творы: У 3 т. Т. 2. Вялікі лес: Раман у 3 кн. Кн. 3. Апавяданні. – Мн.: Маст. літ., 1994. – 542 с. – С. 451 – 470.
11. Сачанка, Б. Навальніца [Тэкст] / Б. Сачанка / Ваўчыца з Чортавай Ямы: Аповесці, апавяданні. – Мн.: Маст. літ., 1978. – 240 с.
12. Сачанка, Б. Твор, які не магу скончыць [Тэкст] / Б. Сачанка / Горкая радасць вяртання: Аповесці, апавяданні. – Мн.: Маст. літ., 1987. – 352 с. – С. 221 – 232.
13. Сачанка, Б. Зямля маіх продкаў (Старонкі з дарожнага дзённіка) [Тэкст] / Б. Сачанка / Зямля маіх продкаў: Апавяданні, нарыс. – Мн.: Выд-ва “Беларусь”, 1964. – 255 с. – С. 142 – 255.
14. Сачанка, Б. Вечны кругазварот [Тэкст] / Б. Сачанка / Горкая радасць вяртання: Аповесці, апавяданні. – С. 273 – 351.